

Correctievoorschrift HAVO

2019

tijdvak 2

filosofie

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Aanleveren scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit VO.

Voorts heeft het College voor Toetsen en Examens op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet College voor toetsen en examens de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende aspecten van de artikelen 36, 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit VO van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de directeur van de school van de gecommiteerde toekomen. Deze stelt het ter hand aan de gecommiteerde.

- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.
- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het behaalde aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke corrector aanwijzen. De beoordeling van deze derde corrector komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Toetsen en Examens van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met correctievoorschrift. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
  - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
  - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
  - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
  - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
  - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
  - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;

- 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Toetsen en Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

NB1 *T.a.v. de status van het correctievoorschrift:*

Het College voor Toetsen en Examens heeft de correctievoorschriften bij regeling vastgesteld. Het correctievoorschrift is een zogeheten algemeen verbindend voorschrift en valt onder wet- en regelgeving die van overheidswege wordt verstrekt. De corrector mag dus niet afwijken van het correctievoorschrift.

NB2 *T.a.v. het verkeer tussen examinerator en gecommiteerde (eerste en tweede corrector):*

Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht. Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten. Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht. Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

NB3 *T.a.v. aanvullingen op het correctievoorschrift:*

Er zijn twee redenen voor een aanvulling op het correctievoorschrift: verduidelijking en een fout.

Verduidelijking

Het correctievoorschrift is vóór de afname opgesteld. Na de afname blijkt pas welke antwoorden kandidaten geven. Vragen en reacties die via het Examenloket bij de Toets- en Examenlijn binnenkomen, kunnen duidelijk maken dat het correctievoorschrift niet voldoende recht doet aan door kandidaten gegeven antwoorden. Een aanvulling op het correctievoorschrift kan dan alsnog duidelijkheid bieden.

Een fout

Als het College voor Toetsen en Examens vaststelt dat een centraal examen een fout bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift.

Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt door middel van een mailing vanuit Examenblad.nl bekendgemaakt. Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk verstuurd aan de examensecretarissen.

Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:

- Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.
en/of
- Als de aanvulling niet is verwerkt in de naar Cito gezonden Wolf-scores, voert Cito dezelfde wijziging door die de correctoren op de verzamelstaat doorvoeren.

Dit laatste gebeurt alleen als de aanvulling luidt dat voor een vraag alle scorepunten moeten worden toegekend.

Als een onvolkomenheid op een dusdanig laat tijdstip geconstateerd wordt dat een aanvulling op het correctievoorschrift ook voor de tweede corrector te laat komt, houdt het College voor Toetsen en Examens bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen zijn geen vakspecifieke regels vastgesteld.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 1 Chatbots

1 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat Ash en de Ashbot niet numeriek identiek zijn, omdat zij niet door de tijd heen een en hetzelfde ding zijn.

voorbeeld van een goed antwoord:

In numeriek opzicht zijn Ash en de Ashbot niet dezelfde. De mens Ash is overleden, terwijl de Ashbot een computerprogramma is. Het zijn twee verschillende 'dingen'.

2 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat Ash en de Ashbot wel kwalitatief identiek zijn, omdat ze (deels) dezelfde eigenschappen hebben.

voorbeeld van een goed antwoord:

Ash en de Ashbot hebben (deels) dezelfde eigenschappen. De Ashbot klinkt namelijk hetzelfde als Ash en zegt ook nog eens de dingen die Ash zou zeggen. Ze zijn dus wel deels kwalitatief identiek.

3 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat idem-identiteit gaat over wat door de tijd heen hetzelfde blijft, terwijl ipse-identiteit gaat over het zelf dat zich door de tijd heen tot zichzelf verhoudt 1
- een uitleg dat de Ashbot volgens Ricoeur geen persoonlijke identiteit heeft, omdat het een computersimulatie is die zich niet door de tijd heen tot zichzelf verhoudt 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Idem-identiteit gaat volgens Ricoeur over iets wat door de tijd heen hetzelfde blijft. Ipse-identiteit gaat over wie door de tijd heen dezelfde blijft, dus over het zelf dat zich door de tijd heen tot zichzelf verhoudt 1
- De Ashbot is een computerprogramma dat zo goed mogelijk Ash nabootst. De Ashbot praat zoals Ash en zegt dingen over zichzelf zoals Ash dat zou doen, maar het computerprogramma heeft geen ipse-identiteit: het verhoudt zich niet als een persoon door de tijd heen tot zichzelf en heeft dus geen persoonlijke identiteit 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

4 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat een uitleg dat volgens Merleau-Ponty de menselijke geest niet door een computer geïmiteerd zou kunnen worden met:

- het begrip 'geleefd lichaam' als mogelijkheidsvoorwaarde voor ervaring / voor het hebben van een zelf en
- tekst 2.

per juiste toepassing in de uitleg 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Merleau-Ponty is het lichaam de mogelijkheidsvoorwaarde om de wereld te ervaren en om een zelf te hebben 1
- Dat zie je ook terug in tekst 2. Iemands unieke zelf met al zijn eigenaardigheden ontstaat door 'een leven aan ervaringen' en deze geschiedenis kan niet door een computer geïmiteerd worden. Het geleefde lichaam is geen levenloos object, maar heeft een eigen geschiedenis. Door het lichaam krijg je samenhangende ervaringen en dus ook een zelf dat in relatie staat tot de wereld 1

5 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat Martha's standpunt past bij een metafysische benadering van wat persoonlijke identiteit is.

voorbeeld van een goed antwoord:

Martha zegt in tekst 3 dat de Ashbot niet echt Ash is, maar slechts een vage afspiegeling. Omdat de Ashbot geen geschiedenis heeft, is hij volgens Martha niet Ash. Zij benadert het vraagstuk van persoonlijke identiteit vanuit de metafysische vraag naar wat persoonlijke identiteit eigenlijk is.

6 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat er volgens Parfit sprake is van psychologische continuïteit tussen Ash en de Ashbot.

voorbeeld van een goed antwoord:

Volgens Parfit zouden Ash en de Ashbot dezelfde zijn als er sprake is van overlappende psychologische toestanden. Dat kunnen naast herinneringen ook karaktereigenschappen zijn. Er is bijvoorbeeld duidelijk een overlappende identiteit tussen Ash' manier van praten en die van de Ashbot. Dat Ash en de Ashbot niet volledig overeenkomen is volgens Parfit niet relevant. Identiteit is gradueel en hier is sprake van graduele continuïteit tussen eigenschappen van Ash en de Ashbot.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

7 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg met een voorbeeld dat techniek vragen oproept over of de menselijke geest beperkt is: hulpmiddelen kunnen onderdeel worden van (processen van) de menselijke geest 1
- een argumentatie of de Romanbot eenvoudigweg een nieuwe vorm van Roman is 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Stel, twee mensen gaan naar het station en de een kent de weg uit zijn hoofd en de ander zoekt op zijn telefoon de route op. Beiden kunnen hetzelfde, alleen de een doet het uit het hoofd en de ander gebruikt een technisch hulpmiddel. Dan kun je de vraag stellen of die telefoon niet net zo'n onderdeel van de geest is, ook al is die telefoon geen onderdeel van je hersens 1
- Datzelfde geldt denk ik ook voor Romans geest. Volgens mij is de menselijke geest onbegrensd, dat wil zeggen dat eigenschappen of informatie die bepalen wie ik ben, ook buiten mijn hersens kunnen bestaan. Ik ben het eens met de vriend in tekst 4 dat een persoon niet samenvalt met zijn lichaam, maar ook op allerlei andere manieren kan voortleven. In die zin is de Romanbot eenvoudigweg een nieuwe vorm van Roman 1

of

- Volgens mij is de menselijke geest helemaal niet onbegrensd. Die menselijke geest houdt gewoon op waar Romans hersenen ophouden en die zijn dood. Dat Romans manier van praten wordt geïmiteerd door een computerprogramma heeft niks met Roman te maken, laat staan met zijn geest. Er is helemaal geen sprake van dat Roman doorleeft in de Romanbot. Roman is opgehouden te bestaan en er is nu alleen iets wat enigszins op hem lijkt. Dat de vriend in tekst 4 zegt dat de Romanbot eenvoudigweg een nieuwe vorm van Roman is, is dan ook een romantisch beeld, niet hoe het werkelijk zit 1

8 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van de twee andere vormen van erkenning: respect en sociale waardering 1
- een argumentatie of de liefde van de Romanbot in tekst 5 een echte vorm van erkenning is 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- respect en sociale waardering 1
- De Romanbot geeft advies aan de vrienden van Roman, zoals Roman zelf misschien ook gedaan zou hebben. In die zin lijkt de interactie met de Romanbot op liefde als de vorm van erkenning die we van vrienden en familie krijgen en die bijdraagt aan ons zelfvertrouwen. Ook al is de Romanbot geen echte persoon en is de relatie dus ook niet echt, toch hebben de mensen die Roman kenden het idee dat ze door hem erkend worden. Zo draagt de interactie met de Romanbot bij aan hun zelfvertrouwen 1

of

- Ik vind het vreemd om het contact met de Romanbot een vorm van erkenning of liefde te noemen. Volgens Honneth is het de relatie met anderen die bijdraagt aan jouw autonomie. Maar in het geval van de Romanbot is er geen sprake van een ander. Het is alleen maar de imitatie van een mens. Misschien helpt de Romanbot tijdelijk om met het verdriet om te gaan, maar op langere termijn kan zo'n bot nooit de erkenning geven die je van echte mensen in echte relaties wel kunt krijgen. Alleen de liefde die we van echte vrienden of familie krijgen kan bijdragen aan ons zelfvertrouwen, die kan nooit vervangen worden door een bot die jou niet echt kent 1

9 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een argumentatie of het gebruik van postume chatbots moreel te verantwoorden is, met het onderscheid tussen instrumentele waarde en intrinsieke waarde.

voorbeeld van een goed antwoord:

- Intrinsieke waarden zijn waarden die belangrijk zijn omwille van zichzelf, terwijl instrumentele waarden in dienst staan van een andere waarde. Voor mij is de hoogste (intrinsieke) waarde geluk, en alles wat bijdraagt aan meer geluk is moreel verantwoord. Ik vind het gebruik van chatbots gebaseerd op overledenen daarom moreel verantwoord als mensen zich daar echt beter door voelen. Dat de overledene daar geen controle over heeft, is van ondergeschikt belang. Controle is immers een instrumentele waarde om geluk te bereiken.

of

- Ik vind het respectloos om de digitale sporen van een overledene te gebruiken voor zo'n chatbot. Als mensen het nodig hebben om hun hart te luchten om hun verdriet te verwerken, dan kunnen ze ook gewoon met iemand praten of naar een therapeut gaan. Ook al is iemand er niet meer, dan moet je die persoon nog steeds in zijn waarde laten. Respect is een instrumentele waarde om ervoor te zorgen dat iemand zijn menselijke waardigheid (intrinsieke waarde) behoudt.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 2 Leefregels

10 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg met tekst 6 dat het 'zelf' volgens Dennett een narratief zwaartepunt is: de nummers op de tape zijn het abstracte centrum waaromheen Nora's zelf valt te begrijpen / Nora zichzelf begrijpt 1
- een weergave van een overeenkomst tussen Dennetts opvatting over het zelf en die van de breinreductionisten: volgens beide opvattingen is het zelf geen waarneembaar object / is het zelf een product van het brein 1
- een weergave van een verschil tussen Dennetts opvatting over het zelf en die van de breinreductionisten: volgens Dennett is het zelf een fictioneel object, terwijl het zelf volgens breinreductionisten niet bestaat 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Dennett is ons zelf een narratief zwaartepunt, het abstracte centrum waarop we alle verhalen over onszelf betrekken en waaromheen we die begrijpen. In het geval van Nora vertellen de zeurende gitaren, de trillende bassen, de wanhopige uithalen en de kille hartslag de verhalen van waaruit Nora zichzelf begrijpt en van waaruit anderen haar gedrag en handelen kunnen begrijpen 1
- Zowel Dennett als de breinreductionisten vinden dat het zelf een product is van het brein en geen zelfstandig bestaand ding dat je ergens kan waarnemen. Volgens Dennett is het zelf abstract en dus niet te horen, zien of voelen en volgens de breinreductionisten kan je het niet zien als je een hersenscan maakt 1
- Volgens Dennett is het zelf een object, maar dan wel een fictioneel object met een legitieme plek binnen de 'geesteswetenschappen' van waaruit we onszelf en elkaar proberen te begrijpen. Terwijl de breinreductionisten zeggen dat het zelf helemaal niet bestaat als 'ding' of 'object', ook niet als 'fictioneel object'. Volgens hen moeten we het zelf begrijpen als een verzameling (natuurwetenschappelijk) waarneembare processen 1

11 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van de vooronderstelling dat mensen zelf het best weten wat ze willen en van de vooronderstelling dat mensen op basis van hun voorkeuren kunnen handelen als de overheid hen vrijlaat 1
- een weergave van wat een aangepaste voorkeur is: een voorkeur waarvan we oprecht geloven dat het onze eigen voorkeur is, maar die blijkt te zijn aangepast aan onze (sociale) omgeving 1
- een argumentatie of deze twee vooronderstellingen opgaan voor Nora's keuze om een 'oningewikkeld meisje' te zijn 1
- een argumentatie of Nora's keuze een aangepaste voorkeur is 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Het klassiek liberalisme gaat uit van de vooronderstelling dat mensen zelf het best weten wat ze willen en dat ze op basis van deze voorkeuren kunnen handelen als de overheid hen vrijlaat 1
  - een aangepaste voorkeur is een voorkeur waarvan we denken dat het een autonome voorkeur is die we zelf hebben. Maar eigenlijk is deze voorkeur aangepast aan onze (sociale) omgeving 1
  - Nora wisselt nogal extreem van imago en weet dus volgens mij helemaal niet goed wat ze wil. De eerste vooronderstelling gaat dus volgens mij niet op. Dat zegt echter niks over de tweede vooronderstelling: ze kan in principe handelen naar haar voorkeuren, of ze nou een voorkeur heeft voor haar vroegere imago of voor haar nieuwe 'oningewikkelde imago' 1
- of
- Volgens mij gaat de eerste vooronderstelling op voor Nora: ze weet wat ze wil, namelijk dat anderen normaal tegen haar doen. Daarom past ze haar imago aan. Dus de tweede vooronderstelling gaat ook op: ze kan handelen naar haar voorkeur over haar imago 1
  - Volgens mij is Nora's keuze om een 'oningewikkeld meisje' te zijn een aangepaste voorkeur. Ik denk dat Nora's keuze om een 'oningewikkeld meisje' te zijn helemaal niet zo autonoom is, maar onbewust is ingegeven doordat haar omgeving een stuk normaler tegen haar zal doen als ze een 'oningewikkeld imago' heeft 1
- of
- Volgens mij is Nora's keuze om een 'oningewikkeld meisje' te zijn geen aangepaste voorkeur. Aangepaste voorkeuren worden vaak gemaakt op het moment dat iets wat iemand eigenlijk wil onmogelijk of onbereikbaar is. Dan past iemand onbewust zijn of haar voorkeur aan de omgeving aan. Van zo'n situatie is hier helemaal geen sprake. Nora kiest bewust een ander imago om ervoor te zorgen dat anderen normaal tegen haar doen 1

12 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat Arpaly's opvatting over onderdrukte gevoelens kritiek op Taylors authenticiteitsideaal inhoudt: als je jezelf identificeert met een betekenishorizon die geen ruimte laat aan bepaalde gevoelens, kan je ten onrechte je eigen gevoelens onderdrukken 1
- een uitleg met tekst 7 dat het onderdrukken van 'moeilijke' gevoelens door Nora niet tot zelfvervreemding hoeft te leiden volgens Arpaly: wellicht zijn de moeilijke gevoelens helemaal niet haar ware zelf en komt ze door die te onderdrukken juist dichterbij wie ze is/wil zijn 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Arpaly kan het zijn dat de waarden die je eropna houdt vanuit de sociale omgeving waarin je leeft in strijd zijn met je eigen gevoelens. Vanuit de betekenis horizon waartegen jij volgens Taylors authenticiteitsideaal jezelf ontdekt en vormgeeft, zou je dan bepaalde gevoelens gaan onderdrukken, terwijl die eigenlijk je 'ware zelf' laten zien. Taylors nadruk op de gedeelde betekenis horizon kan dus leiden tot zelfvervreemding 1
- Dit hoeft volgens Arpaly echter niet per definitie zo te zijn. Want onderdrukte gevoelens hoeven niet per se iemands 'ware zelf' te laten zien. In het geval van Nora in tekst 7 zou het kunnen dat haar 'moeilijke' gevoelens eigenlijk haar ware gevoelens zijn en dat ze van zichzelf vervreemdt door die gevoelens met gegiechel te onderdrukken. Maar het zou ook zo kunnen zijn dat die 'moeilijke' gevoelens helemaal niet haar ware gevoelens zijn en dat het onderdrukken van die gevoelens haar juist dichterbij haar giechelende zelf brengt, dat ze graag wil zijn. In dat geval leidt het onderdrukken van haar 'moeilijke' gevoelens helemaal niet tot zelfvervreemding 1

13 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van de rol die het geheugen speelt in Lockes onderscheid tussen mens en persoon: een mens is de functionele organisatie van zijn lichaam, terwijl een persoon een bewuste herinnering aan zijn vroegere zelf moet hebben 1
- een uitleg dat Nora als ze medicijnen slikt niet verantwoordelijk is voor het onderzoeksvoorstel dat ze schreef toen ze nog geen medicijnen slikte, omdat ze zich de inhoud niet meer kan herinneren en er zonder herinnering volgens Locke geen sprake is van persoonlijke identiteit en dus ook niet van verantwoordelijkheid 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Locke maakt een onderscheid tussen mens en persoon. Een mens is de functionele organisatie van zijn lichaam, terwijl een persoon ook bewuste herinneringen aan zijn vroegere zelf moet hebben 1
- Volgens Locke kan je iemand alleen maar verantwoordelijk houden voor wat hij of zij doet indien er sprake is van persoonlijke identiteit. Daarvan is volgens Locke pas sprake als iemand bewuste herinneringen heeft aan zichzelf. Bovendien reikt persoonlijke identiteit zover als het geheugen. Aangezien Nora zich niets meer kan herinneren van haar argumentatie die ze in haar onderzoeksvoorstel heeft geschreven toen ze nog geen medicijnen slikte, kan zij dus niet verantwoordelijk worden gehouden voor het onderzoeksvoorstel dat ze heeft geschreven 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

14 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat de psychiater in tekst 8 vooronderstelt dat psychische aandoeningen/heftige stemmingswisselingen een afwijking zijn van de menselijke natuur en genezen moeten worden, terwijl Schavemaker vooronderstelt dat haar stemmingswisselingen onderdeel zijn van haar natuur.

voorbeeld van een goed antwoord:

Volgens de psychiater in tekst 8 komt Schavemaker met medicijnen haar kwaal te boven. Hij (of zij) ziet dat als een goed teken. De psychiater gaat ervan uit dat Schavemakers psychische aandoening een afwijking is. Hij vooronderstelt dus dat heftige stemmingswisselingen een afwijking zijn van de menselijke natuur en genezen moeten worden. Schavemaker zelf heeft juist het idee dat ze zichzelf kwijtraakt als ze medicijnen slikt. Zij ziet haar stemmingswisselingen niet als een ziekte die ze moet genezen, maar als een onderdeel van wie ze echt is, van haar natuur.

15 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een argument met Schavemakers verlies van authenticiteit vóór de opvatting dat medicijnen als mensverbetering alleen zijn toegestaan als de authenticiteit van de patiënt behouden blijft 1
- een argument met Schavemakers verlies van authenticiteit tegen de opvatting dat medicijnen als mensverbetering alleen zijn toegestaan als de authenticiteit van de patiënt behouden blijft 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Mensverbetering is alleen toegestaan als de authenticiteit van de patiënt behouden blijft. Het gevoel dat je 'echt jezelf' bent, is volgens mij fundamenteel voor je mens-zijn en zou dus niet moeten verdwijnen bij mensverbetering. Als je zoals Schavemaker het gevoel hebt dat je niet meer jezelf bent als je medicijnen slikt, is er nauwelijks sprake van verbetering 1
- Aan de andere kant weegt het verlies van authenticiteit misschien niet altijd op tegen de voordelen van mensverbetering. Schavemaker heeft een grotere kans op psychoses en zware depressies als ze haar medicijnen niet slikt. Met medicijnen zal ze dus minder zorg van anderen nodig hebben en zelfstandig beter kunnen functioneren. Hoe belangrijk of fundamenteel is het eigenlijk om je 'echt jezelf' te voelen? Je kan ook zeggen dat het vooral belangrijk is dat mensen zelfstandig kunnen functioneren. In dat geval is mensverbetering in de vorm van medicijnen slikken best toegestaan, ook al voelen ze zich niet meer zichzelf, zoals Schavemaker 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

16 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg met Schavemakers leefregel over kleren klaarleggen dat het bij zelfregulatie nodig is jezelf vanuit een derde-persoonsperspectief te bekijken: ze bekijkt zichzelf van een afstandje en weet dat haar overtuigingen (extreme emoties vermijden) en gedrag (kleding baseren op haar stemming) niet altijd overeenkomen 1
- een uitleg met Schavemakers leefregel over kleren klaarleggen dat het bij zelfregulatie nodig is jezelf vanuit een eerste-persoonsperspectief te bekijken: ze bepaalt actief hoe ze moet handelen (kleding klaarleggen) op basis van redenen (voorkomen dat haar emoties extreme proporties aannemen) 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Femke Schavemaker kijkt van een afstandje naar zichzelf en realiseert zich dat haar overtuigingen en gedrag niet altijd met elkaar overeenkomen: hoewel ze weet dat ze extreme emoties moet vermijden, zullen die toch ontstaan als ze zich 's ochtends gaat afvragen welke kleren ze aan zal trekken, omdat ze zich dan automatisch gaat afvragen hoe ze zich voelt. Vanuit dit derde-persoonsperspectief kan zij zichzelf reguleren door te beslissen om 's avonds al haar kleren voor de volgende dag klaar te leggen, zodat ze niet in haar eigen valkuil trapt 1
- Deze zelfregulatie vraagt echter ook dat ze zichzelf vanuit een eerste-persoonsperspectief bekijkt: ze bepaalt actief hoe ze moet handelen, dat ze namelijk haar kleren de dag van tevoren moet klaarleggen. En die handeling bepaalt ze bovendien op basis van bepaalde redenen: ze weet dat haar emoties extreme proporties kunnen aannemen als ze zich 's ochtends moet afvragen welke kleren ze aan zal trekken. En ze weet dat ze die extreme emoties beter kan vermijden 1

17 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat Frankfurts opvatting van authenticiteit aansluit bij de introspectietheorie: een keuze op basis van waar we werkelijk van houden is volgens Frankfurt direct, alleen voor onszelf en zonder twijfel toegankelijk 1
- een argumentatie of Schavemaker een neppersoon is met de introspectietheorie 1
- een argumentatie of Schavemaker een neppersoon is met de interpretatietheorie 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Frankfurt kunnen we in onszelf ontdekken wat uiteindelijk het belangrijkste voor ons is. Datgene waar we werkelijk van houden bepaalt wie we werkelijk zijn en welke keuzes we in het leven maken. We kunnen deze liefde ontdekken door bij onszelf naar binnen te kijken en we zullen ons in deze feiten over onszelf niet vergissen

1
  - Volgens mij is Schavemaker inderdaad een neppersoon, zoals ze zelf zegt in tekst 9. Wie haar leert kennen, kent haar niet echt zegt ze zelf. Dat valt volgens mij alleen maar te verklaren vanuit de introspectietheorie, namelijk dat je zelf wel toegang hebt tot je eigen binnenwereld, maar anderen niet. Die binnenwereld is bij haar, omdat ze bipolair is, veel grilliger dan bij gezonde mensen, met extreme emoties van geniale gevoelens tot waardeloze gevoelens

1
  - Vanuit de interpretatietheorie zou 'wie ze echt is' en 'wat haar echt raakt' alleen maar een interpretatie van zichzelf zijn. Dan zou ze daar dus ook een keuze in kunnen maken en dat kan ze juist niet vanwege haar bipolaire stoornis

1
- of
- Volgens mij is Schavemaker helemaal geen neppersoon. Ze zegt in tekst 9 dat het beter voor haar is iets te doen waar ze niet zo veel om geeft. Dat is een interpretatie van haar eigen gedrag en binnenwereld en die sluit dus aan bij de interpretatietheorie. Dat ze zegt dat anderen haar niet kennen zoals ze zichzelf kent, is volgens mij helemaal geen probleem: kennelijk interpreteren anderen haar gedrag anders dan zijzelf doet

1
  - Dat je, zoals in de introspectietheorie, zelf direct weet wat je voelt en wie je bent, is volkomen ongeloofwaardig wat mij betreft. Dat blijkt ook wel uit dat Schavemaker zegt dat ze zichzelf zowel geniaal als waardeloos vindt. Zoiets extreem tegenstrijdigs kan je volgens mij alleen maar zeggen als je 'dat wat je echt raakt' de ene keer zus en de andere keer zo interpreteert – in haar geval omdat ze een bipolaire stoornis heeft

1

Opgave 3 Uitwisseling

18 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van het begrip eerste-persoonsautoriteit: het vermogen om vanuit het eigen perspectief over de wereld te oordelen/te handelen 1
- een uitleg met het begrip eerste-persoonsautoriteit dat uitwisseling volgens de deliberatietheorie tot meer zelfkennis leidt: doordat studenten meer kennis van de wereld hebben, kunnen ze beter bepalen wat zij zelf ergens van vinden 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Eerste-persoonsautoriteit betekent actief kunnen bepalen wat je ergens van vindt. Het is immers jouw zaak wat je ergens van vindt, en daarbij stel je je op als autoriteit van je eigen mentale toestanden 1
- Volgens Moran kun je zelf rationeel bepalen wat je gelooft door te onderzoeken wat er in de wereld gebeurt. Volgens de deliberatietheorie druk je zelfkennis uit in termen van 'wereldkennis'. Als je meer van de wereld hebt gezien, krijg je meer en betere wereldkennis en kun je beter beoordelen wat je bijvoorbeeld van jouw cultuur vindt. Dat is volgens Moran zelfkennis 1

19 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg met een voorbeeld dat impliciete oordelen de aansluiting bij een andere cultuur in de weg kunnen staan.

voorbeeld van een goed antwoord:

Stel dat een Griekse studente op uitwisseling gaat naar Duitsland. Zij heeft het impliciete oordeel dat Duitsers stug zijn. Zelf heeft ze het gevoel dat ze haar best doet om aansluiting te vinden, maar door dat impliciete oordeel zal ze zich anders opstellen in contact. Hierdoor kan het zijn dat haar vooroordeel bevestigd wordt zonder dat zij kritisch kijkt naar haar eigen gedrag.

20 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg met het begrip 'amour propre' dat je volgens Rousseau door de invloed van de samenleving van jezelf kunt vervreemden: de samenleving stimuleert een kunstmatige vorm van eigenliefde/trots/ijdelheid die leidt tot vervreemding en ongeluk 1
- een argumentatie met het begrip 'amour de soi' of Eva's interculturele uitwisseling volgens Rousseau aan een authentiek leven kan bijdragen 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Door de samenleving worden mensen verleid om zich te vergelijken met anderen en zich iets aan te trekken van de mening van anderen. Op den duur kunnen ze dan geen goede keuzes meer maken en richten ze zich alleen nog op wat anderen van hen denken. Dat leidt tot wat Rousseau 'amour propre' noemt, met als gevolg jaloezie, trots en dom vermaak die ten koste gaan van het geluk 1
- Ik denk niet dat een uitwisseling naar een ander westers land helpt tegen de vervreemding. Eva noemt dat anderen hetzelfde gevoel hebben en daarmee geeft ze aan dat ze zichzelf begrijpt door naar anderen te kijken. Dat is volgens Rousseau nu juist de kern van het probleem. Het maatschappelijke leven heeft alle natuurlijke neigingen en zelfliefde (amour de soi) bedorven en daarom zou alleen een uitwisseling naar een plaats zonder maatschappij wellicht iets bijdragen aan een authentiek leven voor Eva 1

of

- Rousseau zou het wel goed vinden als jonge mensen een tijdje uit hun vertrouwde samenleving vertrekken en teruggeworpen worden op zichzelf in een vreemde samenleving. Eva komt er in een ander land namelijk achter hoe het leven is zonder haar thuisland-gewoonten en moet zelf uitvinden hoe ze in haar basisbehoeften voorziet. Het is daarmee een kans voor Eva om dichterbij haar werkelijke natuur en zelfliefde te komen (amour de soi). Daarom is het volgens Rousseau mogelijk een bijdrage aan een authentiek leven voor Eva 1

21 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat zelfkennis een sociale aangelegenheid is volgens Wittgenstein: pas als je weet hoe je begrippen moet gebruiken, kun je ze toepassen op jezelf om daarmee tot zelfkennis te komen 1
- een argumentatie met tekst 11 en de opvatting van Wittgenstein of een uitwisseling naar het Verenigd Koninkrijk gevolgen heeft voor jouw zelfkennis 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Net zoals je om te schaken besef moet hebben van de regels van het spel en je ze moet kunnen volgen en toepassen, zo moet je je ook in een taal houden aan de regels ervan. Zelfkennis krijg je niet door een woord te koppelen aan een ervaring, je moet volgens Wittgenstein eerst weten hoe de taal gebruikt wordt in sociale context, in het taalspel. Als je dat niet weet, weet je niet eens wat het betekent om jezelf te kennen 1
  - Buitenlanders spreken vaak voldoende Engels om te denken dat ze Britten wel begrijpen. Maar als een Brit zegt “with the greatest respect” en daarmee bedoelt dat je een idioot bent, wordt diezelfde Brit alleen maar in zijn oordeel bevestigd als je dat niet doorhebt en je zelfs denkt dat je heel serieus genomen wordt. Dat zal leiden tot nogal ongemakkelijke situaties waarover je geen controle hebt. Dan ga je wel aan jezelf twijfelen. Volgens Wittgenstein moet je eerst weten hoe begrippen in een sociale context gebruikt worden voordat je die op jezelf kunt toepassen. Door de wisseling van context gaat dit mis. Ik denk daarom dat de uitwisseling naar een andere sociale context met een ander taalspel wel zal leiden tot verwarring over wie je bent en hoe je jezelf moet begrijpen. En als je je hebt aangepast aan de meer indirecte communicatie heeft dit ook uitwerking op je zelfkennis 1
- of
- Ik denk dat er wel wat grappige situaties zullen ontstaan als studenten in het Verenigd Koninkrijk komen studeren en van een docent over hun werkstuk te horen krijgen dat hij wel “a few minor comments” heeft. Blijkbaar betekenen sommige begrippen en uitdrukkingen iets anders in de Britse context en zal het even duren voordat een buitenlander dat doorheeft en zich heeft aangepast. Ik ben het echter niet met Wittgenstein eens dat je ook jezelf anders gaat begrijpen als de mensen om je heen de wereld op een andere manier beschrijven. Ik geloof dat echte zelfkennis van binnen uit jezelf komt en onafhankelijk is van de taal waarin je daarover praat of nadenkt. Uitwisseling leidt daarom volgens mij gewoon alleen maar tot andere talenkennis, niet tot andere zelfkennis 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

22 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg met het voorbeeld van de uitwisselingsstudent in Italië dat het volgens Sartre bij authenticiteit om radicale keuzes gaat: als de uitwisselingsstudent helemaal op eigen autoriteit een keuze maakt is hij authentiek.

voorbeeld van een goed antwoord:

Volgens Sartre ben je authentiek als je zelf oprechte keuzes maakt zonder je te laten leiden door een zogenaamde menselijke natuur. De uitwisselingsstudent in Italië gaat niet uit van eigenschappen die bepalen wat hij moet doen, maar kiest ervoor om een tijdje anders te zijn. Volgens Sartre is dat authentiek als dat helemaal uit hemzelf komt en hij daar zelf alle verantwoordelijkheid voor neemt.

23 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van het verschil tussen sterke en zwakke evaluatie met het voorbeeld van de uitwisselingsstudent in Italië: voorkeur voor zweefvliegen is een zwakke evaluatie omdat hij dat alleen maar doet omdat het fijn is, terwijl keuze voor teamsport een sterke evaluatie is, omdat de student daarmee verantwoordelijkheid neemt voor wie hij wil zijn 1
- een uitleg met het voorbeeld van de uitwisselingsstudent in Italië dat authentieke keuzes volgens Taylor niet radicaal kunnen zijn: ook de keuze voor het doen van teamsport is gebaseerd op een bepaalde reden (horizon van betekenis) en kan dus nooit radicaal zijn 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Taylor is een zwakke evaluatie een voorkeur of afkeer zonder dat dit over je levenskeuzes gaat, of over wie je wilt zijn. Dan gaat het alleen over smaak bijvoorbeeld. Zweefvliegen is leuk en lekker stil. Bij een sterke evaluatie gaat het wél over wie of hoe je wilt zijn, bijvoorbeeld omdat je je verantwoordelijk voelt. Zelfs als hij het niet altijd leuk vindt om met anderen om te gaan, gaat de student toch op teamsport, omdat hij iemand wil zijn die bijdraagt aan de Europese integratie en zijn beurs wil gebruiken waarvoor die bedoeld is. Dat is sterke evaluatie 1
- Een keuze is volgens Taylor altijd gebaseerd op een bepaalde reden en kan dus nooit radicaal zijn. Taylor stelt voor om authenticiteit te begrijpen vanuit sterke evaluatie. Sterke evaluaties worden volgens Taylor gemaakt tegen de achtergrond van een 'horizon van betekenis'. Als de student voor teamsport kiest om te willen bijdragen aan meer begrip tussen culturen is dat volgens Taylor reden om deze keuze authentiek te noemen, omdat het hier een sterke evaluatie betreft 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

24 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat tekst 12 niet oproept tot relativisme: Erasmus wijst de opvatting af dat morele oordelen (over mensen uit andere landen) louter standpuntafhankelijk zijn 1
- een uitleg dat tekst 12 wel oproept tot universalisme: Erasmus vindt dat er morele oordelen te vellen zijn die overal en voor iedereen zouden moeten gelden 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Relativisme is het idee dat er meerdere gezichtspunten zijn om de wereld te beschouwen, wat maakt dat er niet één waarheid is, maar dat alles betrekkelijk is. In tekst 12 beschrijft Erasmus dat verschillende nationaliteiten met elkaar overhoop liggen omdat ze vasthouden aan hun eigen gezichtspunt. Uit de tekst blijkt dat Erasmus dit onwenselijk vindt, want “wat kan er slechter zijn dan volken die elkaar bestrijden alleen omdat ze andere namen hebben?” 1
- Universalisme is het idee dat er een algemeen, overkoepelend perspectief is dat voor iedereen toegankelijk is. Vanuit zo’n perspectief vallen tegenstellingen juist weg. Erasmus gelooft dat de wereld vreedzamer wordt als men ziet dat “er zoveel zaken zijn die hen tot elkaar zouden moeten brengen” 1

25 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg met de uitspraak van de deelnemers dat het Erasmusprogramma ervan uitgaat dat identiteit gevormd wordt door de cultuur: het programma veronderstelt dat identiteit van “echte Europese burgers” maakbaar is.

voorbeeld van een goed antwoord:

Het is de vraag of iemand is wie hij is omdat hij zo geboren is, of omdat hij zo is opgevoed. Het doel om integratie te bevorderen duidt aan dat het Erasmusprogramma gelooft in maakbaarheid. En ook de opmerking dat het programma “echte Europese burgers creëert” geeft aan dat het Erasmusprogramma duidelijk aan de cultuurkant in deze discussie staat.

5 Aanleveren scores

Verwerk de scores van alle kandidaten per examiner in de applicatie Wolf.
Accordeer deze gegevens voor Cito uiterlijk op 24 juni.

6 Bronvermeldingen

---

tekst 1	Black Mirror - Be right back - seizoen 2 aflevering 1 - 2013
tekst 2	inverse.com - Black Mirror be right back best episode Netflix - 2016
tekst 3	Black Mirror - Be right back - seizoen 2 aflevering 1 - 2013
tekst 4	theverge.com - speak, memory - 2016
tekst 5	idem
tekst 6	Karkas - Femke Schavemaker - 2017
tekst 7	idem
tekst 8	telegraaf.nl - directeur en bipolair - 2017
tekst 9	nrc.nl - ik ben een neppersoon - 2017
tekst 10	evascalifornication - waarbenjij.nu - 2009
tekst 11	dailymail.co.uk - From bad quite good trait polite stops saying really mean - 2013
tekst 12	Erasmus - Querela pacis - 1517